

EUROPOS SĄJUNGOS INSTITUCIJOS KAIP REGIONINĖS TARPTAUTINĖS VISUOMENĖS STRUKTŪROS DALIS

Vytautas Isoda

Mykolo Romerio universitetas

El. p. vytautas.isoda@mruni.eu

Įvadas

Akademinėje tarptautinių santykių (TS) literatūroje, pateikiančioje sociologinę perspektyvą (identifikuojamą kaip socialinis konstruktyvizmas, angliškoji mokykla, naujasis institucionalizmas), tarpvalstybinių, supranacionalinių ir transnacionalinių sąveikų Europos žemyne visuma apibūdinama kaip regioninė tarptautinė visuomenė (Diez ir Whitman, 2002; Stivachtis ir Webber, 2011), regioninis saugumo kompleksas (Buzan ir Wæver, 2003), regioninio masto neoviduramžiška imperija (Zielonka, 2006). Visi šie apibūdinimai implikuoja tam tikros žemesnio nei globalus, t. y. regioninio, lygmens socialinės sistemos egzistavimą. Sociologiniu požiūriu visuomenė, kaip laike ir erdvėje paplitusių institucijų sankaupa, jungianti individus per simbolius ir normas, nebūtinai yra „prižiūta“ prie konkrečios teritorijos (Giddens, 1984, p. 163–165; Giddens, 2005, p. 645). Vis dėlto valstybių visuomenė dėl „prigimtinių“ nacionalinės valstybės savybių (Buzan, 1997, p. 94–155; Wendt, 2005, p. 212–229; Thomson, 2006, p. 16–30) neišvengiamai tapatinasi su tam tikra teritorija, kurią ji užima. XX a. TS literatūroje buvo įprasta kalbėti apie globalią, visą planetą apimančią, tarptautinę visuomenę (Bull, 2002 [1977]), bet šiandien angliškosios TS mokyklos atstovai jau pripažįsta, jog „didesni normų, taisyklių ir [atitinkamai] institucijų susitelkimai dažniausiai aptinkami žemesniu [nei globalus] lygmeniu“ (Buzan, 2004, p. 209–210). Europa yra tokio tankaus regioninio institucijų tinklo pavyzdys, kurį sieja kelios formalios tarptautinės organizacijos – Europos Sąjunga (ES), NATO, Europos Taryba ir ESBO (Stivachtis ir Webber, 2011, p. 112; Bellamy, 2004, p. 68–70, 75–80). Šis institucijų tinklas ir leidžia kalbėti apie socialinę sistemą ar netgi valstybių visuomenę, kuri daugiau ar mažiau identifikuojasi su Europa, kaip apytiksliai ribota geografinė erdve.

Šiame straipsnyje įrodinėjama, jog būtent ES formalų ir neformalų institucijų tinklas keičia ir (bent iš dalies) griaua senąsias vestfališkąsias tarptautinės visuomenės institucijas, kurios susiformavo per pastaruosius keturis šimtmečius būtent Europos žemyne ir ant kurių pamato europiečių teritorinės ekspansijos

amžiuje susikūrė globali tarptautinė visuomenė: suverenitetas, diplomatija, karas, galios pusiausvyra, tarptautinė teisė. Europos integracijos po Antrojo pasaulinio karo kontekste radosi naujų pamatinių institucijų (viršvalstybiškumas, subsidiarumas, harmonizacija, subnacionalinis regionalizmas ir kt.), kurios daugeliu atvejų papildė, bet kartu ir negrįžtamai pakeitė Europos valstybių visuomenės institucinę architektūrą.

Straipsnio tikslas – identifikuoti vadinamąsias pirmines, su ES siejamas tarptautines institucijas ir įvertinti jų dermę su senosiomis Vestfalijos modelio valstybių visuomenės institucijomis. Dėl straipsnio apimties ribotumo šiam tikslui pasitelkiama mokslinės literatūros analizė ir pirminiai šaltiniai (tarptautinės ir ES teisės aktai, komunikatai).

Nors šis tyrimas beveik išimtinai teorinio pobūdžio, jis aktualus ir praktinės viešosios politikos požiūriu, kadangi po planuojamo Jungtinės Karalystės išstojimo iš ES, likusios jos narės aktyviai projektuoja tolesnius (dez)integracijos scenarijus (Europos Komisija, 2017), kurių įgyvendinimą trikdytų arba jį palengvintų esama institucinė sankloda Europos regioninėje valstybių sistemoje. Iki šiol tik vienas kitas politologas yra sau kėlęs užduotį išnagrinėti atskirų metainstitucijų veiklą ES kontekste – suvereniteto (Sørensen, 1999), diplomatijos (Bátora, 2005), subsidiarumo (Van Kersbergen ir Verbeek, 2007). Taigi šiuo straipsniu siekiama sujungti ir papildyti ligšiolines mokslininkų pastangas ir pateikti holistinę ES institucinės sistemos paveikslą, analogišką globalios valstybių visuomenės instituciniam paveikslui, kurį pateikia angliškoji TS mokykla (Buzan, 2004, p. 187; Bull, 2002 [1977], p. 95–222; Holsti, 2004).

Tradicinių tarptautinių institucijų hierarchija ir jų raidos tendencijos Europoje

Akademinėje literatūroje egzistuoja daugybė institucijos apibrėžimų (North, 2003, p. 13–16; Berger ir Luckmann, 1999, p. 75), tačiau savo esme tai tėra pasikartojančios praktikos, atliekamos pagal taisykles. A. Giddens žodžiais tariant, „institucijomis laikytinos praktikos, <...> nusistovėjusios laike ir erdvėje: kitaip tariant, jos yra ilgą laiką ir „išoriš-

kai“ įtraukiančios tuo požiūriu, jog yra labai plačiai paplitusios tarp <...> visuomenės narių“ (1979, p. 80). Institucijos tęstinumą ir kartotinumą užtikrinanti taisyklė paprastai apima veikėjo ir jo atliekamo veiksmo tipizavimą: „institucija nustato, kad X tipo veiksmus turi atlikti X tipo veikėjai“ (Berger ir Luckmann, 1999, p. 75). Tokiu būdu sąveikos tarp socialinės sistemos dalyvių tampa tvarkingos ir nuspėjamos, nes, orientuodamasis į savo socialinį statusą ir atliekamą vaidmenį, kiekvienas dalyvis žino, ką jis turi daryti ir kaip turi elgtis.

TS subdisciplina dažniausiai laikosi analogiško institucijos apibrėžimo (Keohane, 1988, p. 382–386; March ir Olsen, 1998, p. 984; Holsti, 2004, p. 21–22). Vis dėlto, tyrinėdami platų tarptautinių institucijų tinklą, angliškosios mokyklos ir konstruktyvizmo atstovai yra linkę išskirti *pirmines* tarptautines institucijas – t. y. „santykinai svarbias ir ilgaamžes praktikas, kurios evoliucionavo [inkrementiškai], o ne buvo suprojektuotos [tikslingai], kurios konstituoja pačius [tarptautinės sistemos] veikėjus ir legitimius jų tarpusavio sąveikos modelius“ (Buzan, 2004, p. 167). Kadangi šiandieninė globali valstybių sistema yra Europos valstybių sistemos istorinės plėtros rezultatas (Watson, 2002, 1992, p. 265–276), pirminės institucijos Europoje, kaip ir visame pasaulyje, tebėra suverenitetas, teritoriškumas, tarptautinė teisė, tarptautinė laisvoji prekyba, diplomatija, didžiųjų valstybių sąveika (istoriškai susijusi su galios balansavimo, aljansų kūrimo, karo praktika). Būtent šios metainstitucijos, arba skėtinės institucijos, apima arba iš jų gali būti kildinamos įvairios „apčiuopiamesnės“ vienetinės *antrinės* institucijos (konkrečios tarptautinės sutartys ir chartijos, JTO ir kitos tarptautinės organizacijos, GATT ir muitų sąjungos, diplomatinės atstovybės ir diplomatų imunitetas, tarptautiniai teismai, vizų režimas, NATO, VSO ir kiti aljansai, Hagos ir Ženevos konvencijos, karinių pajėgumų abipusis inspektavimas ir kt.).

Bet kuris regioninis tarptautinių institucijų tinklas – taip pat ir europinių institucijų – plėtojasi (ar yra plėtojamas) remdamasis pamatinėmis globalaus lygmens tarptautinėmis institucijomis, sudarančiomis globalią valstybių sistemą (Buzan, 2004, p. 18). Vis dėlto senosios vestfališkojo modelio institucijos – suverenitetas, teritoriškumas, tarptautinė teisė ir didžiųjų valstybių „žaidimas“ – XX–XXI a. Europoje įgauna visiškai naują praktinę raišką, aptariamą šioje straipsnio dalyje.

Seniausios ir svarbiausios tarptautinės valstybių sistemos institucijos yra *suverenitetas* ir *teritoriškumas*. Kaip teigia B. Buzanas, „suverenitetas ir teritoriškumas kartu sudaro vestfališkosios valstybės esmę“ (2004, p. 182–183), t. y. „valstybės yra veikėjai, kuriuos sukuria suvereniteto ir teritoriškumo kombinacija“ (Buzan, 2004, p. 175). Nors teoriškai

suverenią valdžią galima įgyvendinti ir ne teritoriniu principu (pvz., klajoklių gentys), praktiškai šios institucijos reprodukuojamos drauge. Su suvereniteto ir teritoriškumo konstruktais istoriškai yra susijusios daugybė smulkesnių tarpvalstybinių santykių praktikų (nesikišimas, nediskriminacija arba vidaus politikos įvairovės toleravimas, valstybių pripažinimo praktika, sienų demarkacija ir kontrolė ir kt.). ES priklausančios Europos valstybės didžiąja dalimi išlaiko išorinių santykių suverenitetą, išskyrus išorinius prekybinius santykius ir muito tarifo nustatymą (žr. 30–32 str., p. 206–207, 218, Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo), tačiau vidinė suvereniteto dimensija yra neabejotinai ardoma viršvalstybiškumo, harmonizacijos ir ES teisės praktikų (žr. toliau).

Formaliai ES teisė laikytina *tarptautinės teisės* dalimi (De Witte, 2014), tačiau klasikinę tarptautinę teisę nuo vidaus teisės skiria tai, jog ją kuria tik suverenios valstybės, remdamosi lygybės ir savanoriškumo principais, todėl ji įpareigoja ir teismo ginčo pusėmis pripažįsta tik valstybes (žr. 34 str., Statute of the International Court of Justice). ES teisės sistemoje tik vadinamosios pirminės teisinės normos – bendrųjų steigimo ir jas papildžiusių sutarčių nuostatos – buvo priimtos remiantis nacionalinių valstybių lygaus atstovavimo ir savanoriškumo principais, o gausi antrinė europinė teisė (ES reglamentai, direktyvos, sprendimai) kuriama dalyvaujant nevalstybinėms institucijoms (Europos Komisijai, Europos Parlamentui), valstybėms narėms suteikiant nevienodą balsą. Be to, ES teisinė sistema „apima dvi pagrindines federalinės teisinės sistemos doktrinas: tiesioginio veikimo visų Sąjungos fizinių ir juridinių asmenų atžvilgiu ir ES teisės viršenybės prieš nacionalinių teisių bei [nacionalinių] konstitucijų doktrinas“ (Hix, 2006, p. 179). Pagal Sutartį dėl ES veikimo (žr. 267 str.) nacionaliniai valstybių narių teismai gali kreiptis į Europos Teisingumo Teismą (ETT) prejudicinio nutarimo dėl galimybės taikyti ir kaip taikyti europinės teisės normą. Nors gavęs tokį ETT nutarimą nacionalinis teismas pats priima galutinį nuosprendį, anot S. Hixo, ši „procedūra netiesiogiai paverčia nacionalinius teismus žemesniąja integruotos ES teismų sistemos grandimi, o ETT – kvaziauščiausiuoju teismu, esančiu <...> sistemos viršūnėje“ (2006, p. 154). Kadangi ES teisės subjektai yra ir privatūs asmenys, anot S. Hixo, „ES teisė panašesnė į nacionalinę, o ne į tarptautinę teisę“ (2006, p. 156).

Diplomatiją, kaip instituciją, įgyvendinantis tipiniai veikėjai ir tipinės praktikos ES valstybių sistemoje taip pat keičiasi: „ES kontekste [istorinis] diplomatijos ryšys su suverenia [teritorine] valstybe tapo nevienareikšmis, metamas iššūkis diplomatijos, kaip institucijos, skiriamajai savybei“ (Bátora, 2005, p. 44). Istoriskai diplomatija egzistuoja dviem institucinėmis formomis – dvišališkumo ir daugiaša-

liškumo. Pastaroji diplomatijos atmaina – valstybių dalyvavimas tarptautinėse konferencijose ir tarptautinių organizacijų kūrimas – atsirado tik XIX a., tačiau pačios tarptautinės organizacijos į „diplomatinius“ santykius neįsitraukdavo. Europiečių diplomatijoje galima įžvelgti trijų tipų institucinius pokyčius: dvišaliai santykiai tarp ES valstybių narių, daugiašalė diplomatija ES Taryboje ir Nuolatinių atstovų komitete (COREPER) ir savarankiškos Europos Komisijos ir ES diplomatijos susiformavimas (Bátora, 2005, p. 52–62). Dvišaliuose santykiuose tarp daugumos ES šalių pradėjo dominuoti ES klausimai ir beveik išnyko „aukštosios politikos“ temos, kuriomis valstybės tradiciškai komunikavo; be to, padaugėjo kanalų, kuriais vystoma dvišalė komunikacija: tradicinę grandinę „siunčiančios šalies URM → ambasadorius → priimančios šalies vyriausybė“ pakeitė ekstensyvi komunikacija tarp įvairių vyriausybinių padalinių skirtingose ES šalyse (Hocking ir Bátora, 2009, p. 167). Klasikinės daugiašalės diplomatijos taisyklės (Taryboje ir COREPER) „iškraipo“ viršvalstybinių agentų tiesioginis dalyvavimas: „būtų neadekvatu teigti, jog nacionalinio intereso gynimas, atitinkantis tradicinės diplomatijos normas ir taisykles, nebūdingas COREPER. Vis dėlto tai vykdoma atsižvelgiant ir į nacionalinius interesus bei europinės teisės normas. <...> ES pirmininkaujanti valstybė yra geras pavyzdys, kaip reikia suderinti keletą vaidmenų: jos diplomatai gina nacionalinį interesą, ES interesą, vertinant santykius su trečiosiomis šalimis, ir Tarybos interesą, vertinant santykius su kitais ES organais, o tai apima ir kontaktavimą <...> su veikėjais, nepriklausančiais diplomatiniam korpusui [tradicine prasme]“ (Bátora, 2005, p. 56–57).

Labiausiai nuo vestfališkosios diplomatijos institucinių taisyklių nukrypsta savarankiškos viršvalstybinės ES diplomatijos praktika (Bruter, 1999, p. 186–193; Bátora, 2005, p. 56–57). Nuo praėjusio amžiaus septinto dešimtmečio Europos Komisija (EK) trečiosiose šalyse pradėjo steigti EK institucijas, kurios 2009 m. Lisabonos sutartimi reformuotos į ES institucijas ir potencialiai pretenduoja į diplomatinį atstovybių statusą. EK su priimančia šalimi dažniausiai suderėdavo, kad jos deleguotiems nariams būtų taikomos Vienos konvencijos nuostatos (European Commission, 2004, p. 25), o maždaug nuo devinto dešimtmečio tapo įprasta teikti oficialius akreditacinius raštus priimančių valstybių vadovams ir pripažinti tokių delegatų diplomatinį rangus (ten pat, p. 36). Europos išorės veikslių tarnybos (EIVT) įsteigimas ir EK personalo perkvalifikavimas į ES personalą 2009–2010 m. įnešė dar daugiau painingos, kadangi naująjį EIVT „diplomatų“ korpusą iš dalies sudaro „valstybių narių nacionalinių diplomatinį tar-

nybių komandiruotas personalas“ (žr. 27 str., Europos Sąjungos sutartis), kuris ES atstovauja pagal laikinąją darbo sutartį, o vėliau grįžta ginti nacionalinio intereso. Toks dvigubas lojalumas iš esmės kertasi su tradicinės diplomatijos institucinėmis normomis.

Vis dėlto kai kurios senosios vestfališkosios institucijos Europos regioninėje valstybių sistemoje (bent jau tarp ES šalių ir kandidačių) praktiškai išnyko. Visų pirma tai pasakytina apie saugumo institucijas, nors su šių institucijų funkcionavimu susijęs „didžiosios valstybės“ statusas rudimentiškai tebeegzistuoja. Tai galima sieti su saugumo bendruomenės (Vakarų) Europoje, kurioje karas tapo nepriimtina tarpvalstybinių santykių forma, susiformavimu (Wæver, 1998; Bellamy, 2004, p. 63). Anot mokslininkų (Adleris ir Greve, 2009, p. 83), „kaip taikių [santykių] zonos, arba regioninio masto taikos praktikos, saugumo bendruomenės [yra] alternatyva – nors ir neviseškai nesuderinama – galios pusiausvyros mechanizmui“. Jas charakterizuoja susilaikymas (angl. *self-restraint*) nuo karo, sąmoningas bendrų projektų vystymas, tarpusavio konsultacijų ir daugiašalio sprendimų priėmimo praktika, saugumo tapatybės ir interesų susilieėjimas. Anot O. Wæverio, „ES funkcionuoja suteikdama [Europos] žemynui vieną centrą <...> tarp konkuruojančių galios centrų – galios pusiausvyros mechaniką pakeisdama centro ir periferijos modeliu, todėl labai svarbu, kad visi <...> veikėjai išliktų susitapatinę su Europa“ (1998, p. 100). Saugumo bendruomenės praktikos, tarp jų ir susilaikymas nuo karinių veiksmų, stipriausiai institucionalizuotos arčiau šio komplekso centro ir gerokai silpniau periferijoje, kur europinė tapatybė sudaro gerokai „plonesnį“ nacionalinio tapatumo sluoksnį (pavyzdžiui, Vakarų Balkanuose, Dono ir Kaukazo regione, Egėjo ir Viduržemio jūros rytinėje dalyje).

Be minėtų tradicinių Vestfalijos modelio institucijų, Europoje daugybę tarptautinių ir nacionalinių praktikų generuoja ir XX a. susiformavę *tarptautinis žmogaus teisių režimas, liaudies / tautos suverenitetas (demokratija)*, kuriuos taip pat galima apibrėžti kaip pirmines Europos valstybių visuomenės institucijas. Tiesa, Europos Bendrijos, o vėliau ES kūrimasis XX a. antroje pusėje šių institucijų veiklos iš esmės nepakeitė. ES pagrindinių teisių chartija ir jos taikymo mechanizmas (žr. 51–54 str., ES pagrindinių teisių chartija) bei stojimo į ES ir narystės suspendavimo kriterijai (žr. 2, 7, 49 str., Europos Sąjungos sutartis) tik sustiprina šių institucijų veikimą. Be to, ES stengiasi nedubliuoti jau egzistuojančių Europos Tarybos (Europos žmogaus teisių konvencija), Europos Žmogaus Teisių Teismo, ESBO (rinkimų stebėjimo misijos) sukurtų institucijų, prisidedančių prie žmogaus teisių ir demokratijos ilgaamžiškumo išsaugojimo.

Pirminės ES institucijos ir jų vieta Europos valstybių visuomenėje

Pirminės tarptautinės institucijos „yra tiesiogiai susijusios su pagrindinių žaidimo veikėjų apibrėžimu; <...> vestfališkajame [nacionalinių] valstybių žaidime pagrindinės konstitutyvios institucijos yra suverenitetas ir teritoriškumas, <...> ES ar kažko panašaus į ES atveju konstitutyvia institucija išlieka suverenitetas, bet kartu [kaip metapraktikos] egzistuoja integracija ir subsidiarumas“ (Buzan, 2004, p. 179). Šioje straipsnio dalyje aptariamos išimtinai su Europos Bendrijos ir ES susikūrimu sietinos pirminės institucijos, kurios, skirtingai nei senosios Vestfalijos modelio institucijos, neveikia už Europos ribų.

Pamatinę, tik ES erdvei būdingą *viršvalstybiškumo* instituciją politologai M. Egebergas ir D. Curtinas kildina iš daugiašalės diplomatijos praktikų: istoriniu požiūriu tai yra jau trečia institucinė tvarka po dvišalės diplomatijos (apie 1648 m.) ir daugiašalės diplomatijos (apie 1815 m.) institucionalizacijos (2008, p. 640–642, 655–656). Kokybinis lūžis diplomatijos raidoje įvyko XIX a. pabaigoje, kai keletas specializuotų tarptautinių institucijų (pavyzdžiui, Visuotinė pašto sąjunga ir Taptautinė telegrafo sąjunga) sukūrė nuolatinius sekretoriatus ir būstines: „tai inovacija, kuri transformavo [reguliarių] tarptautinių konferencijų seką į [tarptautinę] organizaciją“ (Egeberg ir Curtin, 2008, p. 641). Beveik iki pat XX a. vidurio tarptautinių organizacijų sekretoriai iš esmės „tarnavo“ valstybių narių interesams ir atlikdavo kuklią dalijimosi informacija ir darbotvarkės koordinavimo funkciją. 1951 m. įsteigta „Europos anglių ir plieno bendrijos vyriausioji valdyba [angl. *High Authority*] ir jos įpėdinės [įskaitant šiandieninę EK] buvo iš tikrųjų inovatyvios europinio lygmens institucijos; pirmą kartą valdantysis organas buvo įkurtas už nacionalinių ministrų susirinkimo ribų“ (Egeberg ir Curtin, p. 642). EK ir jos generalinių direktoratų (GD) aprūpinimas žmogiškaisiais išteklių palaipsniui tapo vis labiau biurokratizuotas ir „objektyvizuotas“ ir nutolo nuo įprastinės „nacionalinių atstovų“ delegavimo praktikos. Kad EK narių identifikacija ir preferencijos yra europinės, numato ne tik ES sutarties 17 straipsnis, bet iš dalies patvirtina ir empiriniai tyrimai (Pollack, 1998; Egeberg, 2006). Plečiantis EK galioms ir nepriklausomybei nuo nacionalinių valstybių, Europos Parlamentas (EP) tapo vieninteliu „logiškai pagrįstu atskaitingumo forumu tokio paties galios lygmens kaip ir pati Komisija“ (Egeberg ir Curtin, p. 652), taigi 1979 m. buvo įteisinti tiesioginiai EP rinkimai, o 1993 m. – ir bendro sprendimo procedūra, pagal kurią viršvalstybinis EP, kaip nacionalinių valstybių lygiavertis partneris, dalyvauja kuriant tarptautinės teisės normas (žr. 294 str., Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo). Toks viršvalstybinių agentų savarankiškumas ir galios akumuliacija neabejotinai prieštarauja

vestfališkųjų teritorinio suverenumo ir diplomatijos institucijų taisyklėms.

Viršvalstybiškumas būtų visiškai suderinamas su vestfališkąja tarptautinės sistemos struktūra, jeigu valstybės narės galutinai pripažintų ES centro išorinį suverenumą, o aptardamos vidaus klausimus aiškiai pasidalytų kompetencijomis, t. y. įgautų federalinio valstybingumo formą. Nors Sutarties dėl ES veikimo 3 straipsnis numato keletą išimtinių funkcijų ES lygmeniu, 4 straipsnyje išdėstoma gerokai daugiau sričių, kuriose Sąjunga dalijasi galiomis su valstybėmis narėmis. Iš esmės vienintelė taisyklė, pagal kurią toks dalijimasis organizuojamas, yra *subsidiarumas*: „tose srityse, kurios nepriklauso Sąjungos išimtinai kompetencijai, ji imasi veiksmų tik tada ir tik tokiu mastu, kai valstybės narės numatomo veiksmo tikslų negali pasiekti centriniu, regioniniu ir vietiniu lygiu“ (žr. 5 str., Europos Sąjungos sutartis). Kaip savo tyrime įrodinėja K. Van Kersbergenas ir B. Verbeekas, subsidiarumo taisyklės „miglotumas“ sukūrė „netobulą kompetencijų pasidalijimą“ Europoje, kadangi leidžia valstybių suverenią galią savintis ne tik centriniam ES organams, bet ir subnacionaliniams vienetams (2007, p. 224–227). Tiesa, 1997 m. kartu su Amsterdamo sutartimi priimtas protokololas „Dėl subsidiarumo ir proporcingumo principų taikymo“ apribojo EK iniciatyvą ir suteikė daugiau kontrolės svertų nacionalinėms valstybėms: kartu su europinės teisės akto projektu EK privalo pateikti vadinamuosius subsidiarumo raportus (angl. *subsidiarity sheets*), kuriuose „kokybiniais ir, kai tik įmanoma, kiekybiniais rodikliais“ ji pagrindžia, kad atitinkamas europinis teisės aktas apskritai reikalingas ir bus rezultatyvesnis nei nacionalinis (žr. 5 str.). 6 ir 7 protokolo straipsniai įteisinga „ankstyvojo perspėjimo praktika“, kai, prieš formaliai pradant teisės akto priėmimą EP ir Taryboje, nacionaliniai parlamentai pareiškia savo nuomonę dėl jo ir subsidiarumo normos atitikimo. Be to, 1992 m. gruodį Edinburge ES valstybių vadovai sutarė, jog ES teisėkūros direktyvoms turėtų būti teikiama pirmenybė prieš reglamentus, tokiu būdu nacionalinei valstybei paliekama prerogatyva tikslą pasiekti pačios pasirinktomis priemonėmis. Tokia subsidiarumo praktikų raida leidžia daryti išvadą, jog „subsidiarumas akivaizdžiai nėra vienintelė ES kompetencijų [paskirstymo] režimo dalis. <...> Režimų teorijos požiūriu, [ši] režimą grindžiantis principas, nors ir pripažįstamas implicitiniu, yra suverenitetas. <...> Kadangi [subsidiarumo] norma turėjo būti suderinta su suvereniteto principu, <...> subsidiarumas tegalėjo įgauti miglotą, neaiškią, bet kartu ir lanksčią reikšmę“ (Van Kersbergen ir Verbeek, 2007, p. 231–232).

Vidinė *harmonizacija* ir (ar) *supanašėjimas* tarp ES valstybių narių kaip metapraktika istoriškai gali būti kildinama iš kitos, dar iki Europos Bendrijos įkūrimo susiformavusios pirminės tarptautinės ins-

titucijos – laisvosios prekybos. Bendra paneuropinė prekių ir paslaugų, o dabar ir kapitalo bei darbo jėgos, rinka yra ES konstitucinis pamatas. Vis dėlto šandien ES valstybės narės dalijasi ne tik iš dalies bendra žmogaus teisių, verslo ar darbo teise, bet ir kitomis bendromis institucijomis – valiuta, maito tarifu, ekologijos standartu (angl. *EU Ecolabel*), aukštųjų mokyklų studijų pasiekimų vertinimo sistema (ECTS), iš dalies bendra pilietyste (išskyrus skirtingas pilietybės įgijimo praktikas), vizų išdavimo ir (iš dalies) prieglobsčio suteikimo taisyklėmis ir kt. Galima išskirti tris būdus, kuriais valstybinės institucijos supanašėja ar susilieja: 1) viršvalstybinių institucijų kūrimas ir galių delegavimas viršvalstybiniam agentams, 2) abipusis vidaus institucijų pripažinimas tarp valstybių ir dalijimasis suverenija jurisdikcija, palaikant tokių institucijų tęstinumą, 3) inkrementinis institucijų „perprojektavimas“, stengiantis atkartoti gerąsias praktikas kitose valstybėse, t. y. tarpvalstybinis mokymasis (siejamas su atvirojo koordinavimo metodu). Geriausias pirmojo tipo vertikali harmonizacijos pavyzdys yra bendro piniginio vieneto (euro) naudojimas daugumoje ES valstybių, kurio institucionalizacija apima Europos centrinių bankų sistemą ir suverenių galių (pinigų emisijos, užsienio valiutos rezervo, pinigų pasiūlos ir palūkanų normų kontrolės) suteikimą viršvalstybiniam Europos Centriniam Bankui. Antroji harmonizacijos formulė – abipusio pripažinimo doktrina – buvo sudaryta pasitelkus ETT teisę (1979 m. byla „Cassis de Dijon“) sprendžiant skirtingos prekių kokybės patikros valstybėse narėse klausimą, tačiau vėliau buvo pritaikyta palaipsniui eliminuojant švietimo institucijų (žr. 165 (2) str., Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo) ir baužiamosios teisės institucijų (žr. 82 str., Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo) skirtumus. Vis dėlto tokios antrinės institucijos kaip 2002 m. sukurtas Europos arešto orderis (Tarybos pagrindų sprendimas 2002/584/TVR) apima suverenaus jėgos monopolio savo teritorijoje „skolinimą“ kitai valstybei. Abipusiškai pripažįstamas ne tik baudžiamosios teisės nuostatų ekvivalentiškumas, bet ir kitos vyriausybės (suvereno) santykio su jos „valdiniais“ teisėtumas. Šiuo požiūriu horizontali harmonizacija prieštarauja vestfališkajai nesikišimo (angl. *non-intervention*) praktikai ir stiprina suverenų galias.

Kitos dvi pirminės ES institucijos – *mikroregioniškumas* ir *viršvalstybinis biudžetinis persikirstymas* – yra tarpusavyje glaudžiai susijusios ir stiprina viena kitos pamatus. Nors politinė (savi)organizacija regioniniu pagrindu atsirado gerokai anksčiau (iš esmės kartu su nacionalinių valstybių kūrimusi XVIII–XIX a.) nei EB ar ES institucijų sistema, europinio lygmens resursų persikirstymo institucijos (ypač vadinamoji regioninė, arba sanglaudos, politika) pastebimai sustiprino mikroregionalizmo tendencijas Europos valstybių sistemoje. Steigiamosiose sutartyse

„ekonominė, socialinė ir teritorinė sanglauda ir valstybių narių solidarumas“ yra įtvirtinti kaip visoms ES valstybėms bendros vertybės (žr. 3 str., Europos Sąjungos sutartis). Savo fiskalinėmis institucijomis (tarp kurių svarbiausia, žinoma, yra bendrasis ES biudžetas) ir viršvalstybinio lygmens išlaidų politika ES išsiskiria iš kitų tarptautinių organizacijų. Nors formaliai ES biudžetas sudaromas iš savų resursų (maito mokesčių prekėms, įvežamoms į bendrąją ES rinką, dalies pridėtinės vertės mokesčio, surenkamo iš fizinių ir juridinių asmenų ES teritorijoje), viršvalstybinis lygmuo visiškai priklauso nuo valstybių narių biurokratinio aparato ir jėgos monopolio, kurie šiuos mokesčius surenka (už tai valstybės pasilieka 25 proc. surenkamos sumos). Vadinamoji struktūrinė parama iš ES biudžeto skiriama menkiausiai ekonomiškai išsivysčiusiems regionams (BVP < 75 proc. ES vidurkio) ir pateisinama kaip kompensacija europiečiams, labiausiai nukentėjusiems dėl išsiplėtusios rinkos spaudimo. Vis dėlto, kaip pastebi S. Hixas, tai nėra klasikinė keinsistinė gerovės politika, kadangi „pagrindinis sanglaudos politikos tikslas yra regionų ekonomikų [t. y. gamybos veiksmų], o ne regionų pajamų suartėjimas“ (2006, p. 342–343): iš šių fondų remiami infrastruktūriniai transporto, telekomunikacijų, švietimo sričių projektai, tačiau negali būti tiesiogiai papildomas regionų savivaldos biudžetas ar mažiausias pajamas gaunančių gyventojų pinigines.

Būtent ES regioninės politikos taisyklės paskatino tiek subnacionalinių regionų ir regioninių administracijų kūrimą „iš viršaus žemyn“ – nacionalinių vyriausybių iniciatyva, tiek regioninio intereso mobilizaciją „iš apačios į viršų“ (Keating, 2003, p. 257–261). Politinės autonomijos ir regioninio intereso agregacijos požiūriu mikroregionai atskirose ES valstybėse labai skiriasi, todėl skiriasi ir jų gebėjimas tapti reikšmingais veikėjais nacionalinėje ar tarptautinėje (europinėje) politikoje. Mokslininkai (Hooghe ir Keatingas, 2006, p. 256–269) išskiria keturis institucinius modelius, kuriuose pasireiškia tokių regionų tarptautinis agentiškas: 1) poveikis nacionalinės vyriausybės veiksmams tarptautinėje (europinėje) arenoje; 2) atstovybių („lobių“) Briuselyje steigimas; 3) jungimasis į tarptautinius regioninių ir municipalinių administracijų susivienijimus (tokius kaip Tarptautinė vietos valdžios sąjunga, IULA); 4) dalyvavimas ES regionų komitete (žr. 300 str., Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo). Kitaip tariant, ES institucinė sistema iš esmės sukūrė naujus tarptautinio lygmens agentus – tiek viršvalstybinius, tiek subnacionalinius, tačiau tai nereiškia, jog nacionalinės valstybės buvo „išstumtos“ iš sistemos: Briuselyje didžiausią įtaką turi tie mikroregionai, kurių poveikis valstybės politikai dar iki ES įsteigimo buvo pakankamai didelis.

Šiandieninė Europos valstybių visuomenės institucinė sankloda apibendrinama lentelėje.

Lentelė. Europos valstybių visuomenės pirminių institucijų architektūra

Pirminė institucija		Pamatinė taisyklė (veikėjas X atlieka veiklą X)	Antrinės institucijos (pavyzdžiai)	
Pamatinės vestfalios institucijos	Suverenitetas	Nesikišimas (angl. <i>non-intervention</i>)	Suverenas (suvereni valstybė) nesikiša į kitos suverenos valstybės valdžios formavimo ir jos panaudojimo procesą.	Jungtinių Tautų Chartija, Augsburgo taikos sutartis
	Tarptautinė sutartinė teisė		Suverenos valstybės sudaro tarptautines sutartis remdamosi savanoriškumo ir pariteto pagrindais ir jų laikosi.	Tarptautinės sutartys, tarptautinių organizacijų steigiamosios chartijos, Tarptautinis Teisingumo Teismas (TTT)
	Teritoriškumas		Suvereni valstybė (vyriausybė) kontroliuoja / riboja savo sienų kirtimą ir taiko (ne)tarifinius barjerus individams, prekėms.	Vizų režimas, Europos Sąjungos sienų kontrolės pagalbos misijos
	Diplomatija	Dvišalė diplomatija	Dvi suverenos valstybės pripažįsta viena kitos lygiavertį statusą ir komunikuoja tarpusavyje (palaiko dialogą per pripažintus atstovus).	Ambasados (eksteritorialumo principas), diplomatinis imunitetas
		Daugiašalė diplomatija	Daugiau nei dvi suverenos valstybės pripažįsta viena kitos lygiavertį statusą ir komunikuoja tarpusavyje bei priima bendrus sprendimus.	JTO, kitos tarpvyriausybines (tarptautinės) organizacijos, Tarpvyriausybinių konferencija
	Didžiųjų valstybių konkurencija	Galios pusiausvyra	Suverenos valstybės, remdamosi vidiniais ištekliais ir jungdamosi į aljansus, turi prilygti kitų valstybių ar aljansų kariniam pajėgumui ir taip atgrasyti juos nuo karinės intervencijos.	
		Aljansas	Suverenos valstybės gina viena kitą karinės intervencijos atveju.	NATO, Varšuvos paktas
		Karas	Suvereni valstybė / valstybių susivienijimas skelbia karą ir vykdo organizuotos prievartos veiksmus prieš kitą valstybę pagal priimtas taisykles, siekdamas priversti šios valstybės kariuomenę pasiduoti ir taip įgyti svertą diplomatinėse derybose su šia valstybe.	Jungtinių Tautų Saugumo Taryba, Hagos ir Ženevos konvencijos
		Neutralitetas	Valstybė nedalyvauja karo veiksmuose ir atkuriant galios pusiausvyrą (nesijungia į aljansus).	
	XIX–XX a. susiformavusios institucijos	Žmogaus teisės		Suverenos valstybės institucinė sandara / suvereno vykdoma politika privalo gerbti, saugoti ir užtikrinti prigimtines individo teises. Individai, naudodamiesi savo prigimtine teisėmis, negali pažeisti kitų individų teisių. Transnacionalinis individų, NVO ir tarptautinių organizacijų tinklas teisėtai stebi ir viešina žmogaus teisių padėtį suvereniuose valstybėse.
Karinė humanitarinė intervencija		Valstybė ar valstybių susivienijimas gali kariniais veiksmais stabdyti šiurkščius žmogaus teisių pažeidimus kitoje suverenoje valstybėje, jeigu pastarosios vyriausybė yra nepajėgi to padaryti.	Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos rezoliucijos	
Tautos suverenitetas (demokratija)		Suverenią valdžią turi ir įgyvendina visi apibrėžtos teritorijos gyventojai / tauta (tiesiogiai arba per savo atstovus, renkamus laisvuose ir konkurenciniuose rinkimuose).	Plebiscitai, visuotiniai rinkimai, ESBO rinkimų stebėjimo misijos	
Laisvoji tarptautinė prekyba		Vienoje valstybėje įsikūrę gamintojai / paslaugų teikėjai savo prekes / paslaugas laisvai parduoda kitos valstybės vartotojams. Valstybės netaiko jokių barjerų šiai praktikai atlikti, šalina esamus.	GATT, didžiausio palankumo statusas (angl. <i>Most favoured nation</i>), muitų sąjungos, bendra rinka (angl. <i>Single Market</i>)	

Europinės (ES) institucijos	Viršvalstybiškumas	Suverenios valstybės savanoriškai deleguoja dalį savo suverenių galių (arba visas) viršvalstybiniam agentui (-ams). Viršvalstybinis agentas, įgyvendindamas savo galias, veikia nepriklausomai nuo valstybių valios.	Kvalifikuotos balsų daugumos sistema Europos Sąjungos Taryboje, bendro sprendimo ES teisėkūros procedūra, Europos Parlamentas, Europos Komisija
	Harmonizacija („vidaus“ institucijų supanašėjimas arba „susilieėjimas“)	Valstybės kuria bendras viršvalstybines institucijas, pripažįsta viena kitos vidaus institucijas, dalijasi suverenitetu, užtikrinamos viena kitos institucijų tęstinumą, arba modeliuoja savo institucijas pagal kitų valstybių pavyzdį.	Bendras išorinis muitų tarifas, abipusis pripažinimas, atvirasis koordinavimo metodas, Europos arešto orderis, ECTS studijų kreditai, pinigų sąjunga (euras)
	Subsidiarumas (vertikalus kompetencijų pasidalijimas)	Viršvalstybinis agentas imasi veiksmų tuomet, kai suverenos valstybės (arba subvalstybiniai veikėjai) negali pačios pasiekti tikslo.	„Subsidiarumo ataskaitos“ (angl. <i>subsidiarity sheets</i>), „ankstyvasis perspėjimas“
	Viršvalstybinis biudžetinis persikirstymas	Suverenios valstybės turi bendrą biudžetą, surenka įnašus iš valstybių / jų gyventojų ir paremia tas valstybes / regionus / individus, kurių turtas / pajėgumas turtą generuoti yra mažiausias.	ES biudžetas, valstybių narių įmokos, PVM, žemės ūkio garantijų fondai, regioninės plėtros ir sanglaudos fondai
	Subnacionalinis regionalizmas	Valstybė kuria savivaldžius subnacionalinius regionus, remia tokių regionų kūrimąsi. Regionai akumuliuoja regioninį interesą, veikia nepriklausomai nuo nacionalinės valstybės valios.	ES regionų komitetas, Teritorinių statistinių vienetų (NUTS) klasifikatorius

Išvados

Globaliame kontekste Europos regionas išsiskiria ypač tankiu institucijų tinklu, kuriame galima identifikuoti pirmines metainstitucijas ir pagal jų pavyzdį tikslingai sukurtas antrines institucijas, kurių išnykimas nesukeltų grėsmės pagrindinio sistemos veikėjo (valstybės) ir pačios regioninės valstybių visuomenės išlikimui. Jau keletą šimtmečių gyvuojančios Vestfalijos modelio institucijos yra tarpusavyje puikiai suderintos ir suponuoja viena kitos būtinybę. Naujesnės institucijos (žmogaus teisės, demokratija, laisvoji rinka) inkrementiškai susiformavo XIX–XX a. ir *papildė* Vestfalijos sistemą (atsirado tautos suvereniteto ir karo humanitariniais tikslais praktikos). Vis dėlto tik pokario Europoje išplėtos, su EB / ES kūrimu susijusios tarptautinės institucijos pradėjo iš dalies *oponuoti* vestfališkosioms institucijoms ir sukūrė naujo tipo tarptautinius veikėjus, kuriuos nacionalinės valstybės šiandien *de facto* pripažįsta sau lygiais tiek tarptautinės teisės, tiek diplomatijos, tiek tarptautinės prekybos kontekste. Svarbiausios šiame straipsnyje identifikuojamos transformacijos, įvykusios Europos valstybių visuomenėje per pastarąją pusę šimtmečio, yra šios:

- 1) ES teisė, formaliai pripažįstama tarptautinės teisės dalimi, generuojanti praktikas, artimesnes nacionalinei teisei;
- 2) viršvalstybiniai veikėjai (pavyzdžiui, EK ir EP), dalyvaujantys tarpvalstybinėje diplomatinėje veikloje;

- 3) Vakarų Europoje praktiškai išnyko karo ir galios pusiausvyros atkūrimo institucijos, nors išliko „didžiosios valstybės“ statusas;
- 4) abipusis vidaus institucijų pripažinimas tarp valstybių ir dalijimasis suverenija jurisdikcija, palaiškant tokių institucijų tęstinumą, ir silpnina, ir stiprina suverenų galias.

Kaip bus susidorojama su šia institucine įtampa ateityje, priklausys ne tik nuo valstybių narių, bet ir nuo valstybių, esančių už Europos ribų, priverstų koegzistuoti su tokiu dariniu kaip ES vis dar didžiąja dalimi vestfališkojo modelio globalioje valstybių visuomenėje.

Literatūra

1. Adler E., Greve P., 2009, When Security Community Meets Balance of Power: Overlapping Regional Mechanisms of Security Governance. *Review of International Studies*. Vol. 35. Special Issue S1. P. 59–84.
2. Batora J., 2005, Does the European Union Transform the Institution of Diplomacy? *Journal of European Public Policy*. Vol. 12. No. 1. P. 44–66.
3. Bellamy A., 2004, *Security Communities and their Neighbours: Regional Fortresses or Global Integrators?* Basingstoke: Palgrave Macmillan.
4. Berger P. L., Luckmann T., 1999, *Socialinis tikrovės konstravimas*. Vilnius: Pradai.
5. Bruter M., 1999, Diplomacy without a State: The External Delegations of the European Commission. *Journal of European Public Policy*. Vol. 6. No. 2. P. 183–205.
6. Bull H., 2002 [1977], *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. 3rd ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

7. Buzan B., 1997, *Žmonės, valstybės ir baimė: tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo*. Vilnius: Eugrimas.
8. Buzan B., 2004, *From International to World Society? English School Theory and the Social Structure of Globalisation*. New York: Cambridge University Press.
9. Buzan B., Wæver O., 2003, *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. De Witte B., 2014, EU Law: Is It International Law? Bernard C., Peers S. (eds.). *European Union Law*. New York: Oxford University Press. P. 174–195.
11. Diez T., Whitman R., 2002, Analysing European Integration: Reflecting on the English School – Scenarios for an Encounter. *Journal of Common Market Studies*. Vol. 40. No. 1. P. 43–67.
12. Egeberg M., Curtin D., 2008, Tradition and Innovation: Europe's Accumulated Executive Order. *West European Politics*. Vol. 31. No. 4. P. 639–661.
13. Egeberg M., 2006, Executive Politics as Usual: Role Behaviour and Conflict Dimensions in the College of European Commissioners. *Journal of European Public Policy*. Vol. 13. No. 1. P. 1–15.
14. European Commission, 2004, *Taking Europe to the World: 50 Years of the European Commission's External Service*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Prieiga per internetą: http://eeas.europa.eu/delegations/docs/50_years_brochure_en.pdf.
15. Europos Komisija, 2017, Kokia ES-27 bus 2025 m.? Apmatymai ir scenarijai. COM(2017) 2025 Baltoji knyga, 2017/03/01, Briuselis.
16. Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys C326*. 2012. T. 55. P. 13–45.
17. Giddens A., 1979, *Central Problems in Social Theory*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
18. Giddens A., 1984, *Constitution of Society*. Berkeley. Los Angeles: University of California Press.
19. Giddens A., 2005, *Sociologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
20. Hix S., 2006, *Europos Sąjungos politinė sistema*. Vilnius: Eugrimas.
21. Hocking B., Bátora J., 2009, EU-Oriented Bilateralism: Evaluating the Role of Member State Embassies in the European Union. *Cambridge Review of International Affairs*. Vol. 22. No. 1. P. 163–182.
22. Holsti K., 2004, *Taming the Sovereigns: Institutional Change in International Politics*. New York: Cambridge University Press.
23. Keating M., 2003, The Invention of Regions: Political Restructuring and Territorial Government in Western Europe. Jessop B., Brenner N., Jones M., MacLeod G. (eds.). *State/Space: A Reader*. Malden, Oxford: Blackwell Publishing. P. 256–277.
24. Keating M., Hooghe L., 2006, Bypassing the Nation-State?: Regions and the EU Policy Process. Richardson J. (ed.). *European Union: Power and Policy-Making*. 3rd ed. New York: Routledge. P. 261–278.
25. Keohane R., 1988, International Institutions: Two Approaches. *International Studies Quarterly*. Vol. 32. No. 4. P. 379–396.
26. March J., Olsen J., 1998, The Institutional Dynamics of International Political Orders. *International Organization*. Vol. 52. No. 4. P. 943–969.
27. North D., 2003, *Institucijos, jų kaita ir ekonomikos veikmė*. Vilnius: Eugrimas.
28. Pollack M., 1998, The Engines of Integration? Supranational Autonomy and Influence in the European Union. Sandholtz W., Stone Sweet A. (eds.). *European Integration and Supranational Governance*. New York: Oxford University Press. P. 217–249.
29. Protokolas dėl subsidiarumo ir proporcingumo principų taikymo. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys C326*. 2012. T. 55. P. 206–209.
30. Sørensen G., 1999, Sovereignty: Change and Continuity in a Fundamental Institution. *Political Studies*. Vol. 47. No. 3. P. 590–604.
31. Statute of the International Court of Justice. Prieiga per internetą: <http://www.icj-cij.org/documents/?p1=4&p2=2&p3=0>.
32. Stivachtis Y., Webber M., 2011, Regional International Society in a Post-Enlargement Europe. *Journal of European Integration*. Vol. 33. No. 2. P. 101–116.
33. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys C326*. 2012. T. 55. P. 47–199.
34. Tarybos pagrindų sprendimas 2002/584/TVR dėl Europos arešto orderio ir perdavimo tarp valstybių narių tvarkos. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*. 2004. Specialusis leidimas. S. 19. T. 6. P. 34–51.
35. Thomson J., 2006, *Samdiniai, piratai ir suverenai: valstybės kūrimasis ir eksteritorinė prievarta ankstyvojoje moderniojoje Europoje*. Vilnius: Homo liber.
36. Van Kersbergen K., Verbeek B., 2007, The Politics of International Norms: Subsidiarity and the Imperfect Competence Regime of the European Union. *European Journal of International Relations*. Vol. 13. No. 2. P. 217–238.
37. Wæver O., 1998, Insecurity, Security, and Asecurity in the West European Non-War Community. Adler E., Barnett M. (eds.). *Security Communities*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 69–118.
38. Wendt A., 2005, *Tarptautinės politikos socialinė teorija*. Vilnius: Eugrimas.
39. Zielonka J., 2006, *Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union*. New York: Oxford University Press.

Summary

EUROPEAN UNION INSTITUTIONS AS PART OF THE REGIONAL
INTERNATIONAL SOCIETY STRUCTURE

V. Isoda

The totality of cross-border interactions in Europe in scholarly literature on international relations is often defined as “regional international society”, i.e. a social system of a smaller scale than global international society. From the sociological standpoint, social systems (or societies) consist of institutionalized practices. Among these practices there are primary institutions, which define and constitute types of actors and types of actions, and secondary institutions purposefully established by the same actors. Sovereignty, territoriality, international law, diplomacy, the balance of power, conflict resolution and a few other are the oldest primary institutions of the Westphalian state system in and outside Europe. The newer ones, such as human rights and democracy, incrementally evolved in the 19-20th century and supplement the existing Westphalian system.

The aim of this study was to identify the primary international institutions of the European Economic Community (now the European Union) which was created after WWII as well as to evaluate the compatibility of the new institutional order with that of the Westphalian model. The author examined the functioning of such primary institutions as supra-nationalism, subsidiarity, harmonization and micro-regionalism and drew the conclusion that the newest EU institutions are in conflict with the Westphalian ones and create new types of international actors, supranational as well as subnational, that are already recognized as peers among states within the context of diplomacy, international law and international trade. How the latent inter-institutional tensions will be solved in the future will depend not only on EU member states but also on countries outside it forced to coexist with the EU in the Westphalian world.

Keywords: European Union, international institutions, regionalism, Westphalian state system.

Santrauka

EUROPOS SĄJUNGOS INSTITUCIJOS KAIP REGIONINĖS TARPTAUTINĖS
VISUOMENĖS STRUKTŪROS DALIS

V. Isoda

Akademinėje tarptautinių santykių literatūroje tarptautinių sąveikų Europos žemyne visuma dažnai apibūdinama kaip regioninė tarptautinė visuomenė, t. y. žemesnio nei globalus (regioninio) lygmens socialinė sistema. Sociologiniu požiūriu socialinės sistemos yra sudarytos iš institucionalizuotų praktikų, tarp kurių galima identifikuoti pirmines institucijas, apibrėžiančias ir sukuriančias tipiškus veikėjus ir jiems būdingą veiklą, ir pagal šias institucijas tikslingai sukurtas antrines institucijas. Seniausiai Vestfalijos valstybių sistemai būdingos pirminės tarptautinės institucijos, aptinkamos ir už Europos ribų, yra suverenitetas, teritoriškumas, tarptautinė teisė, diplomatija, galios pusiausvyra, karas ir kt. Naujesnės – tokios kaip žmogaus teisės ar demokratija – inkrementiškai susiformavo XIX–XX a. ir papildė Vestfalijos sistemą.

Straipsnio tikslas – identifikuoti, kokios pirminės institucijos susiformavo pokario Europoje kuriantis Europos Bendrijai (šiandien – Europos Sąjunga), ir įvertinti jų dermę su senosiomis Vestfalijos valstybių visuomenės institucijomis. Apžvelgus pagrindines tokių pirminių institucijų kaip viršvalstybiškumas, subsidarumas, harmonizacija ar mikroregionalizmas praktikas, straipsnio išvadose teigiama, jog naujausios su ES siejamos tarptautinės institucijos pradėjo iš dalies oponuoti vestfališkosioms ir sukūrė naujo tipo tarptautinius veikėjus – tiek viršnacionalinius, tiek subnacionalinius, kuriuos nacionalinės valstybės šiandien *de facto* jau pripažįsta kaip sau lygius ir tarptautinės teisės, ir diplomatijos, ir tarptautinės prekybos kontekste. Kaip ateityje bus susidorojama su šia institucine įtampa, priklausys ne tik nuo valstybių narių, bet ir nuo nacionalinių valstybių, esančių už Europos ribų, priverstų koegzistuoti su tokiu dariniu kaip ES vis dar didžiąja dalimi vestfališkojo modelio globalioje valstybių visuomenėje.

Prasminiai žodžiai: Europos Sąjunga, tarptautinės institucijos, regionalizmas, Vestfalijos modelio valstybių sistema.

Įteikta 2017-03-15

Priimta 2017-06-23